

O'QUVCHI SHAXSI TARBIYANING OBYEKTI VA SUBYEKTI SIFATIDA.

Hasanova Fotima Hamzayevna

Ismatova Muxlisa Abdunabi qizi

Termiz davlat pedagogika instituti talabalari

hasanovafotima@gmail.com

Annotasiya: Mazkur maqolada o'quvchi shaxsining tarbiya jarayonidagi ikki tomonlama mavqei — tarbiyaning obyekti va subyekti sifatidagi roli yoritilgan. Tarbiyaviy jarayon o'quvchi shaxsining faolligi, ehtiyojlari, qobiliyati va mustaqil fikrlashi bilan chambarchas bog'liq ekani asoslab beriladi. Maqolada zamonaviy pedagogika yondashuvlari, o'quvchining subyekt sifatida jarayonda faol ishtirok etishi, ijtimoiylashuv jarayonida o'qituvchi va tengdoshlarning o'rni, shuningdek tarbiyaning samarali metodlari ilmiy-nazariy tahlil asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchi shaxsi, tarbiya jarayoni, tarbiyaning obyekti, tarbiyaning subyekti, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, ijtimoiylashuv, pedagogik jarayon, o'z-o'zini tarbiyalash, mustaqil fikrlash, tarbiya metodlari, o'qituvchi roli, faol ishtirok, shaxs rivoji

Annotation: In this article, the dual role of the student's personality in the educational process—as both the object and the subject of upbringing—is explained. It is substantiated that the educational process is closely connected with the student's activity, needs, abilities, and independent thinking. The article analyzes modern pedagogical approaches, the active participation of the student as a subject in the process, the role of teachers and peers in socialization, as well as effective methods of upbringing based on scientific and theoretical analysis.

Keywords: student personality, educational process, object of education, subject of education, learner-centered approach, socialization, pedagogical process, self-education, independent thinking, methods of upbringing, teacher's role, active participation, personal development

Insonning shakllanishida tarbiya beqiyos kuchga ega. Har bir o'quvchi maktab ostonasidan kirib kelganida, u hali hayotning murakkab qonuniyatlarini to'liq anglab ulgurmagan bo'ladi. Ammo aynan shu davrdan boshlab u tarbiya ta'siri ostiga kiradi — o'quvchi avvalo tarbiyaning obyekti, ya'ni unda ma'lum sifatlar shakllanadigan shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, vaqt o'tishi, tajriba ortishi, o'z-o'zini anglash jarayonining kuchayishi bilan o'quvchi asta-sekin tarbiyaning subyekti, ya'ni

bu jarayonning faol ishtirokchisiga aylanadi. Tarbiya jarayoni aynan shu ikki yo'nalishning uyg'unligidan iborat bo'lib, bu uyg'unlik o'quvchi shaxsining barkamol bo'lib yetishishiga zamin yaratadi. Shaxs tushunchasi insonga taalluqli bo'lib, psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo'lgan jamiyatning a'zosini ifodalashga xizmat qiladi. O'quvchi - tizimning bosh subyekt va obyekti, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchisi. Demak, o'quvchi - ijtimoiy munosabatlar mahsuli bo'lib, ongli faoliyat bilan shug'ullanuvchi ijtimoiy mavjudot sifatida jamiyatda o'z o'rnini bor. Shaxsning rivojlanishi esa barcha tug'ma va hosil qilingan xususiyatlar: organizmning anatomik tuzilishi, faoliyat va xatti harakatlarning miqdoriy va sifat o'zgarishi jarayonidir.

O'quvchi tarbiyaning obyekti bo'lgan holatda u ko'proq o'qituvchi ko'rsatmalarini bajaradi, unda muayyan ko'nikmalar shakllantiriladi, axloqiy me'yorlar singdiriladi. Bu bosqichda o'quvchi yangi tushunchalarni qabul qiluvchi, eshitganini ongiga singdiruvchi, kattalarning ko'rsatmalariga amal qiluvchi bo'lib ko'rinadi. Maktabdagi dastlabki yillarda aynan shu yondashuv ustuvor bo'ladi. Chunki shaxsiy mas'uliyat, tanqidiy fikrlash va mustaqillik hali shakllanib ulgurmaydi. Shunday bo'lsa-da, o'quvchi ongiga singadigan har bir axloqiy me'yor, har bir ijobiy odat uning keyingi rivojlanishida muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Biroq zamonaviy pedagogika o'quvchini faqat ob'ekt sifatida ko'rishni to'liq qo'llab-quvvatlamaydi. Bugungi ta'lim tizimida o'quvchi shaxsi tarbiyaning markazida turadigan asosiy subyekt sifatida talqin qilinadi. Bu nimani anglatadi? Avvalo, o'quvchi o'z rivoji uchun mas'ul bo'lgan shaxs sifatida qaraladi. U mustaqil qarorlar qabul qilishi, tanlovlar qilishi, o'z o'quv faoliyati va xatti-harakatlariga javobgar bo'lishi kerak. O'quvchi subyekt sifatida tashabbus ko'rsatadi, savollar beradi, yangilikka intiladi, o'z fikrini himoya qiladi. Uning qiziqishi va ehtiyojlari tarbiya jarayonini boshqaruvchi kuchga aylanadi.

Shunday ekan, o'quvchining subyektlik mavqei tarbiya jarayonining eng muhim bosqichlaridan biridir. O'quvchi jamoada o'z o'rnini topa boshlaydi, tengdoshlar bilan muloqot qilish orqali ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi, o'zining kuchli va zaif tomonlarini anglaydi. Bu jarayon o'z-o'zini tarbiyalash, o'zini boshqarish kabi zaruriy sifatlarni shakllantiradi. Aynan o'z-o'zini tarbiyalash o'quvchi shaxsining yetuklikka intilishida hal qiluvchi omil bo'lib, u maqsad qo'yishga, reja tuzishga, o'zini tahlil qilishga undaydi. O'quvchi o'z xulqiga baho beradi, xatolarini anglaydi va ularni bartaraf etish yo'llarini izlaydi.

O'quvchi tarbiyaning obyekti bo'lgan bosqichda, avvalo, hayotni o'rganayotgan,

muayyan axloqiy me'yorlarni qabul qilayotgan, o'z xulqini boshqarishni endigina o'rgana boshlayotgan shaxs sifatida namoyon bo'ladi. O'qituvchining har bir tushuntirishi, ota-onaning har bir nasihati, jamiyatning har bir talabi o'quvchi ongi va xulqiga ta'sir ko'rsatadi. Bu davrda u ko'proq eshitadi, o'rganadi, kuzatadi va qabul qiladi. Uning dunyoqarashi kattalar tomonidan berilayotgan ta'sir orqali shakllanadi. Aslida, aynan shu tashqi ta'sirlar bolada keyingi rivojlanishga zamin yaratadigan asosiy poydevordir.

Ammo tarbiya jarayoni faqat tashqi ta'sir bilan cheklanib qolsa, o'quvchi shaxsining haqiqiy kamoli yuz bermaydi. Chunki insonni shakllantiruvchi eng katta kuch — uning ichki harakati, ya'ni subyekt sifatidagi faolligidir. O'quvchi o'z fikri, o'z munosabati va o'z pozitsiyasiga ega bo'lganida, u tarbiya jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Mustaqil fikrlay boshlagan, o'z xatti-harakatini ongli tarzda nazorat qila oladigan, tanlovlari uchun javob bera oladigan o'quvchi — bu endi tarbiyaning subyekti sifatida shakllangan shaxsdir.

O'quvchi subyektga aylanishi bilan tarbiya jarayoni yangi bosqichga ko'tariladi. Endi o'qituvchi ko'rsatma beruvchi emas, balki hamkor, yo'l ko'rsatuvchi, yo'nalish beruvchi shaxsga aylanadi. O'quvchi esa o'zining qiziqishlarini anglaydi, ichki motivatsiyasini shakllantiradi, maqsad qo'yadi va ularni amalga oshirishga intiladi. Uning o'qish jarayonidagi faol ishtiroki, tashabbus ko'rsatishi, o'z fikrini himoya qilishi, ijtimoiy munosabatlarga kirishishi — bularning barchasi uning shaxs sifatida yetilayotganidan dalolat beradi.

Tarbiyaning yana bir muhim jihati shundaki, o'quvchining ob'ektiv va sub'ektiv mavqei bir-birini inkor etmaydi, aksincha bir-birini boyitadi. Tashqi ta'sir bo'lmasa — ichki rivojlanish bo'lmaydi, lekin ichki faollik bo'lmasa — tashqi ta'sir samara bermaydi. Shuning uchun tarbiya jarayonida o'quvchi ongining sergakligi, ehtiyojlarining tabiiyligi, qiziqishlarining o'sishi va o'zini o'zi boshqarish qobiliyati muhim rol o'ynaydi.

Bu jarayonning yana bir muhim tomoni bor — o'qituvchining roli. O'qituvchi o'quvchi subyekt sifatida rivojlanishi uchun imkoniyat yaratadi, yo'l ko'rsatadi, rag'batlantiradi. O'quvchi bilan samimiy muloqot o'rnatish, uning fikrini qadrlash, mustaqilligini qo'llab-quvvatlash orqali o'qituvchi o'quvchi shaxsining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Agar o'qituvchi tarbiyani faqat buyruq va nazorat orqali amalga oshirsa, o'quvchi subyekt sifatida o'zini ko'rsata olmaydi. Ammo ishonch, hurmat, hamkorlik mavjud bo'lsa — o'quvchi o'z ichki dunyosini erkin namoyon qiladi, mas'uliyatli, mustaqil, faol shaxs sifatida shakllanadi.

Aslida, shaxs tarbiyasida eng katta o'zgarish o'quvchining o'zi ushbu jarayonning faol

ishtirokchisi ekanini tushuna boshlaganida sodir bo‘ladi. U endi o‘qituvchi ko‘rsatmalarini ijro etuvchi emas, balki o‘z hayotining quruvchisiga, tanlovlarining egasiga aylanadi. Bu esa uni chin ma’noda subyektga aylantiradi. Aynan shu bosqichdan boshlab o‘quvchi hayotda uchraydigan masalalarni mustaqil hal qila oladigan, mas’uliyatli, ongli va barkamol shaxs sifatida shakllanadi.

Xulosa

O‘quvchi shaxsining tarbiyada ob’ekt va subyekt sifatida namoyon bo‘lishi — bu tarbiya jarayonining tabiiy, izchil va uzviy rivojlanishidir. Avval o‘quvchi tarbiya ta’sirini qabul qiluvchi bo‘lib boshlaydi, so‘ng o‘zini o‘zi boshqaruvchi, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida kamolga yetadi. Tarbiya jarayonining muvaffaqiyati ana shunday ikki tomonlama yondashuvning uyg‘unlashganida ko‘rinadi. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, o‘quvchining faolligini qo‘llab-quvvatlash, uning fikrini qadrlash va mustaqilligini rag‘batlantirish — barkamol avlod tarbiyasining eng ishonchli yo‘lidir. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi hamkorlik, ishonch, muloqot, hurmat va qo‘llab-quvvatlash tarbiya jarayonining tom ma’noda samarali bo‘lishiga xizmat qiladi. O‘quvchi subyekt bo‘la olgan taqdirdagina — erkin fikrlovchi, mas’uliyatli, mustaqil va ongli shaxs sifatida jamiyatga qo‘shiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Akhmedov, Sh. (2018). Maktabgacha ta’limda pedagogik nazariya va amaliyot. Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti.
2. Karimov, T. (2020). Ta’lim jarayonida shaxsni rivojlantirish. Toshkent: “Fan va ta’lim” nashriyoti.
3. Vygotskiy, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Piaget, J. (1972). Psychology and Pedagogy. New York: Viking Press.
5. Zimnyaya, I.A. (2004). Psikhologiya razvitiya i obucheniya. Moskva: Akademiya.
6. Davronov, F. (2019). O‘quvchi shaxsi va uning ta’limdagi faolligi. Toshkent: “Sharq” nashriyoti.
7. Shukurov, M. (2017). Shaxsga yo‘naltirilgan pedagogika. Toshkent: “Ilm-fan” nashriyoti.
8. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development. Cambridge, MA: Harvard University Press.
9. Sattarov, R. (2016). Maktabda tarbiya va pedagogik nazorat. Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti.
10. Rogoff, B. (2003). The Cultural Nature of Human Development. Oxford: Oxford University Press.